

Tadeusz Łoposzko

"Esercito e societa nella tarda repubblica romana", Emilio Gabba, Firenze 1973 : [recenzja]

Rocznik Lubelski 20, 154-157

1977

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

cuskiego konferencja międzysojusznicza uznała w czerwcu 1918 r. konieczność odbudowy niepodległego państwa polskiego. Poparciem opinii francuskiej cieszyły się te koła i posunięcia polskie, które łączyły rozwiązanie kwestii polskiej z Ententą. Ze zdecydowanym potępieniem Francuzów spotkały się w tym czasie działania aktywistów (styczniowe wizyty regentów w Berlinie i Wiedniu oraz nota rządu Steczkowskiego do rządów państw centralnych). Francuska lewica socjalistyczna wiązała natomiast rozwiązanie kwestii polskiej z mającą, jej zdaniem, nastąpić wkrótce rewolucją europejską.

Zbliżający się koniec wojny i zawieszenie broni ponownie skierowały całe zainteresowanie prasy i opinii francuskiej na bliższe, własne sprawy. Po powrocie fali zainteresowania sprawą polską władze i opinia stanęły wobec nowego dylematu — czy uznać za legalny rząd polski uznawany dotychczas przez rządy alianckie: Komitet Narodowy Polski, czy też sprawujący faktycznie władzę w kraju aparat państwowy z Piłsudskim jako Naczelnikiem Państwa na czele, za którym też opowiadała się znaczna część francuskiej opinii publicznej. Jej nacisk wywarł też pewien wpływ na stanowisko rządu francuskiego i skłonił go do poparcia idei porozumienia Dmowskiego z Piłsudskim, z wyraźną przewagą Naczelnika Państwa. Ostatnia akcja francuskiej opinii publicznej w sprawie polskiej okazała się skuteczna.

Zakończenie pracy (s. 280—285) daje zwięzłe podsumowanie rezultatów analitycznych dociekań przeprowadzonych w poszczególnych rozdziałach i całościową odpowiedź na postawione we wstępie pytania badawcze. Cechujący cały tok wykładu umiar i ostrożność w formułowaniu sądów znalazły swój wyraz także we wnioskach zawartych w zakończeniu. Autor, ukazując obszerną panoramę zróżnicowanych postaw i opinii prasy francuskiej wobec kwestii polskiej w krótkim wprowadzeniu, ale szczególnie bogatym w wydarzenia okresie, nie przecenia jej roli i wpływu na konkretne posunięcia polityczne władz francuskich.

Istotną zaletą pracy, napisanej precyzyjnym, a przy tym bardzo klarownym językiem, jest to, że skłania ona do refleksji i postawienia nowych pytań, takich np. jak pytanie o mechanizm oddziaływania prasy i opinii na konkretne posunięcia rządu.

Zarówno podjęta problematyka, jak zastosowane metody i rezultaty badań składają się do wysokiej oceny pracy Śladkowskiego. Przynosi ona nie tylko zwięzłe, choć wyczerpujące, klarowne i interesujące przedstawienie postaw Francuzów wobec sprawy polskiej w latach 1914—1918, ale również toruje drogę nowej, aktualnej, chociaż bardzo złożonej i trudnej problematyce badawczej.

Jan Lewandowski

Emilio G a b b a: *Esercito e societa nella tarda repubblica romana.*

Firenze 1973, s. XI—623

Recenzowana praca daje systematyczny przegląd kilkudziesięcioletniego dorobku naukowego jednego z największych współczesnych badaczy okresu późnej republiki w Rzymie, za jakiego bezspornie uchodzi E. Gabba. W obszernej, szesnastorzdziałowej pracy autor prezentuje całą serię tematów, nad którymi prowadził badania już od 1949 roku. Nie jest to jednak bynajmniej mechaniczny przedruk dawniej publikowanych artykułów. Każdy z nich został na nowo przejrany, przemyślany,

rozszerzony i poprawiony z uwzględnieniem najnowszych osiągnięć badawczych. Do każdego rozdziału zostały dołączone obszernie noty bibliograficzne, zawierające omówienie nowszych i najnowszych prac, które zostały opublikowane już po pierwszym przedstawieniu przez Gabbę wyników swych badań. W ten sposób recenzowana praca oparta jest o najnowszy stan badań naukowych w omawianym przedmiocie (do 1973 r.).

Tytuł pracy *Armia i społeczeństwo...* dobrze oddaje jej treść. Tematyka wszystkich rozdziałów wiąże się ściśle z armią, jej pozycją w państwie i społeczeństwie rzymskim oraz jej rolą polityczną.

Szczególnie doniosłą wagę posiadają w moim przekonaniu rozdziały: I *Początki armii zawodowej w Rzymie: proletariat i reforma Mariusza* (s. 1—45); II *Badania nad rzymską armią zawodową od czasów Mariusza do Augusta* (s. 47—174) — dziś już klasyczna praca cytowana we wszystkich nowszych opracowaniach; IV *Geneza wojny sojuszniczej i życie polityczne Rzymu po 89 r. p.n.e.* (s. 193—345). Wymienione trzy rozdziały (w sumie ponad 300 stron) referują najważniejsze wyniki badań i przedstawiają podstawowe poglądy historyozoficzne autora. Pozostałe rozdziały posiadają raczej węższy charakter, omawiając szczegółowe, choć niekiedy bardzo ważne tematy, zawsze jednak ściśle związane z podstawową problematyką wyrażoną w tytule książki.

Bardzo słuszne wydaje się włączenie do pracy recenzji kilku najnowszych opracowań monograficznych związanych z omawianym okresem. Recenzje Gabby bowiem nie ograniczają się do marginesowych uwag, lecz podejmują dyskusję nad podstawowymi zagadnieniami okresu schyłku republiki oraz założeniami metodyczno-badawczymi autorów¹.

Silną stroną recenzowanej pracy jest jej doskonały warsztat badawczy, świetna analiza tekstu źródłowego (szkoła Plinio Fraccaro). Najważniejsze jednak są ogólne wnioski autora, oparte na szczegółowej analizie materiału źródłowego, niemal pełnej bibliografii² oraz zazwyczaj bardzo wnikliwej i trafnej argumentacji.

Gabba, w przeciwieństwie do wielu najnowszych badaczy zachodnich, nie zadowala się ukazaniem ogromnej roli armii zawodowej w I wieku p.n.e. i nie traktuje jej jako czynnika niezależnego, wyizolowanego z aktualnego układu sił, nad którym można prowadzić badania bez uwzględnienia szerokiego tła ekonomiczno-społeczno-politycznego. Próbuje sięgnąć znacznie głębiej, aby wyjaśnić przyczyny, które spowodowały tak wielki wzrost znaczenia wojska, bada starannie skład społeczny legionów przed i po reformie Mariusza, a przede wszystkim nowe tendencje ekonomiczne i społeczne, których wyrazicielem stała się armia. Żywo interesuje go mentalność żołnierza. Szuka odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób armia, wprawdzie zawodowa, lecz złożona z obywateli, gotowa była ślepo iść za wodzem, nawet przeciwko Rzymowi.

Tak szeroki kontekst i tło, na którym Gabba przedstawia zagadnienia, zmusiły

¹ Do najbardziej interesujących należą uwagi na marginesie prac: A. J. Toynbee, *Hannibal's Legacy. The Hannibalic War's Effects on Roman Life*, vol. I—II, London 1965; E. Badian, *Foreign Clientelae* (264—70 B. C.), Oxford 1958; E. Valgiglio, *Silla e la crisi repubblicana*, Firenze 1965; A. W. Lintott, *Violence in Republican Rome*, Oxford 1968; H. C. Boren, *The Gracchi*, New York 1968.

² Prawdopodobnie ze względów językowych Gabba pominął prace radzieckie: N. Maszkin, *Principat Avgusta*, Moskwa 1949; E. Sztajerman, *Rascwiet rabowladitelczeskich odnoszenij w rimskoj riespublikie*, Moskwa 1964; S. Utczenko, *Krizis i padienije rimskoj riespubliki*, Moskwa 1965; oraz, jeśli idzie o polskie prace, dwie dobre monografie A. Krawczuka (*Kolonizacja sullańska*, Wrocław 1960; *Virtutis ergo. Nadania obywatelstwa rzymskiego przez wodzów republiki*, Kraków 1963) ściśle związane z problematyką badawczą recenzowanej pracy.

go do głębszych studiów nad podstawową problematyką okresu późnej republiki, w szczególności zaś nad kryzysem ustroju rzymskiego, którego najwyraźniejszym symptomem stały się ruchy społeczne i wojny domowe. Podstawowa teza Gabby głosi, że przemiany, jakim uległa armia rzymska, były jedynie odbiciem głębokich zmian zachodzących w tym czasie w społeczeństwie, ewolucji struktur i układów socjalnych w II i I wiekach p.n.e. Po uzyskaniu praw obywatelskich przez Italiców³ na arenie ekonomicznej, społecznej i politycznej Rzymu pojawiły się nowe potężne siły. Ludność Italii zaczęła przejawiać wzmożoną, niekiedy niezwykle silną, aktywność we wszystkich dziedzinach życia. Wprawdzie nowe dążenia dawnych socii reprezentowały przede wszystkim bogate warstwy italskie, jednakże ogromne rzesze nowych obywateli uzyskały również większe znaczenie, a reprezentantem i wyrazicielem ich interesów stała się, wedle Gabby, właśnie rzymska armia zawodowa złożona głównie z proletariatu.

Nowa pozycja społeczna i polityczna ludności italskiej, odsuniętej dawniej całkowicie od udziału w życiu politycznym Rzymu, znalazła swe odbicie w wydatnym wzroście roli i znaczenia armii. Fakt ten zaś z kolei postawił przed państwem nowe doniosłe problemy, już nie rzymskie, lecz ogólnoitalskie, wyłonił nowe konflikty i sprzeczności, które w okresie późnej republiki stały się dominującą cechą „rzymskiej rewolucji”. Waloryzacja szerokich warstw społecznych, dawniej apolitycznych, ich dążenia i postulaty wydatnie osłabiły dotychczasowy system rządów oligarchii rzymskiej, zachwiały tradycyjnie niepodważalną pozycją nobilitas i w konsekwencji przyczyniły się do upadku republiki i wprowadzenia pryncypatu.

Powyższej koncepcji kryzysu i upadku republiki, w ogólnych zarysach słusznej, zarzucić można by chyba pewną deprecjację innych klas i warstw społecznych. W szczególności autor nie docenia wyraźnie wzrastającej w I wieku przed n.e. roli plebsu miejskiego, jak też wagi kwestii niewolniczej w omawianym okresie. Bezsporną zasługą Gabby jest nadanie należytej rangi „problemom italskim” po 89 roku, często dotychczas nie docenianym w historiografii, oraz ścisłe powiązanie spraw armii i ludności italskiej z ogólną sytuacją społeczno-ekonomiczną i polityczną Rzymu.

Gabba podejmuje ostrą dyskusję z czołowymi przedstawicielami najnowszej historiografii anglo-amerykańskiej⁴, którym nie bez racji zarzuca niedocenianie zagadnień ekonomiczno-społecznych, modernizację i zbytnią schematyzację dziejów Rzymu w II i I wiekach p.n.e., między innymi poprzez sprowadzanie podstawowych konfliktów społecznych tej epoki do rywalizacji między senatem a ekwitami lub też do walki między poszczególnymi frakcjami nobilitas. W ten sposób, jak stwierdza, badaczom tym uciekły z pola widzenia najważniejsze zagadnienia omawianego okresu, czynniki decydujące o dalszych tendencjach rozwojowych.

Wiele innych ważkich zagadnień omawia recenzowana praca. Można by tu chociażby wskazać rozważania nad reformą wojskową Mariusza ze 107 roku. Cennym wkładem Gabby jest udowodnienie poprzez analizę od dawna przejawiających się tendencji proletaryzacji armii, że reforma wynikała z konieczności dziejowej, stanowiła niejako zakończenie dłuższego procesu.

³ Gabba uznaje wojnę sojuszniczą i jej skutki, tj. uzyskanie civitas przez Italiców, za podstawowe wydarzenie I w. p.n.e. Warto zaznaczyć, że do podobnych wniosków, badając inny zespół zagadnień, doszedł badacz radziecki S. U t c z e n k o, *op. cit.*, s. 30 sq.; 208 sqq.

⁴ Głównie z E. Badianem oraz P. A. Bruntem (E. Badian, *op. cit.*; idem, *Roman Imperialism in the Late Republic*, Oxford 1968; P. A. Brunt, *The Equites in the Late Republic*, „Deuxième Conférence Internationale d'Histoire Economique” I, Paris 1965, s. 117 sqq.; idem, *Italian Manpower* (225 B.C.-A.D. 14), Oxford 1971.

Niezwykłe ostrą długoletnią już dyskusję prowadzi Gabba z wymienionymi wyżej i innymi badaczami angielskimi na temat zakresu reform agrarnych w Rzymie. Dowodzi z wielkim przekonaniem, że *leges agrariae* nadawały ziemię nie tylko obywatelom rzymskim, lecz również Italikom⁵.

Duże znaczenie posiada obszerne studium nad rolą weteranów, zwłaszcza w związku z projektami reform agrarnych w I wieku p.n.e.

Interesujące są uwagi autora na temat działalności Sertoriusza, którą naświetla nie tylko w sposób pełny i wszechstronny, lecz również nowatorski.

Bezsporną zasługą Gabby jest wykazanie wielkiego znaczenia planów i zamierzeń Liwiusza Druzusa Młodszego, często nie docenianych we współczesnej historiografii.

Interesująca, aczkolwiek dyskusyjna, wydaje się podjęta przez autora próba rewaloryzacji osoby i działalności Sulli. Gabba sprzeciwia się określaniu ustroju sullańskiego w sposób „jednostronny” — jedynie jako rządów reakcji. W posunięciach dyktatora widzi wiele cennych inicjatyw, często zgodnych z tendencjami rozwojowymi Rzymu.

Bardzo przekonująca wydaje się natomiast rewaloryzacja postaci Sekstusa Pompejusza, zbyt tendencyjnie i jednostronnie ujemnie ocenianego zarówno w materiale źródłowym, jak też we współczesnej historiografii.

Chyba lepsze niż w specjalistycznej pracy E. Badiana⁶ jest też u Gabby przedstawienie rozwoju nowych form związków klienteli w I wieku przed n.e. — mianowicie klienteli w wojsku.

Praca omawia zresztą cały szereg bardzo ważnych zagadnień. Została napisana w sposób niezwykle interesujący, z wielką erudycją i ogromną pasją badawczą. Cechuje ją oryginalne, głębokie ujęcie omawianej problematyki oraz trafność dobrze przemyślanych i uargumentowanych wniosków i ocen. Z pewnością jest to jedna z najważniejszych pozycji we współczesnej historiografii dziejów Rzymu w okresie późnej Republiki.

Tadeusz Łoposzko

⁵ W tym przedmiocie ma przeciwko sobie nie tylko koalicję badaczy anglo-amerykańskich, lecz również większość współczesnej historiografii, patrz np. S. Mazzarino, *Il pensiero storico classico*, vol. II, Bari 1966, s. 437; M. Sergiejenko, *Ziemielnaja rieforma Tibierija Grakcha i rasskaz Appiana*, „Wiestnik Driewniej Istorii” 1958/2, s. 150—156.

⁶ *Foreign Clientelae* (264—70 B. C.).